

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΙ ΣΛΑΒΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ *

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

14. Τὸ μόνον ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ περιλαμβανόμενον εἰς τὸ δευτέρον Βιβλίον Θαυμάτων τελευταῖον θαῦμα, τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἕξ Ἀφρικῆς ἐπισκόπου Κυπριανοῦ, συλληφθέντος ὑπὸ τῶν Σλάβων, εἶναι ἡ πληροφορία περὶ τῆς παρουσίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην—τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ βον Θαῦμα ἀκολουθεῖ χρονικῶς τὴν συνωμοσίαν τοῦ Μαύρου—Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ συμβάν πάντως δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τοῦ 7ου αἰῶνος, διότι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου καταλύεται ὁριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἢ ἐκ μέρους τῶν Βυζαντινῶν κατοχὴ τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἢ ἕξ αὐτῆς δὲ ἀποστολὴ τοῦ ἐπισκόπου Κυπριανοῦ εἰς τὴν βασιλίδα, προϋποθέτει τὴν μὴ κατάληψιν τῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οὕτω ἡ εἶδησις αὕτη ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου Βιβλίου Θαυμάτων, ἀποτελεῖ πρόσθετον ἀπόδειξιν, ἐπιβεβαίωσιν καὶ ἐπαλήθευσιν τῆς ἐκτεθείσης ἀνωτέρω γνώμης ὅτι ἡ συγγραφὴ τούτου δέον νὰ τεθῆ περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὡς ἀναφέρει τὸ κείμενον περὶ τοῦ ἐπισκόπου Κυπριανοῦ «οὗτος πρὸς τὴν βασιλίδα τότε διὰ τινὰς χρείας στελλόμενος περὶ που τοὺς τῆς Ἑλλάδος τόπους ἀπροσδόκητα τῷ τῶν Σκλαβίνων ἔθνει ἐνήδρευται. Ἀπάγεται τοίνυν τῇ σφῶν χώρᾳ ἀνδράποδον ὃ κατ' ἄμφω σεμνὸς καὶ πολὺς ἐκεῖνος ἀρχιερεὺς»¹.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου προκύπτει ὅτι διὰ ν' ἀπάγεται πάντως εἰς τὴν χώραν τῶν ἕξ Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Σλάβων ὁ ἐπίσκοπος Κυπριανός, πρέπει οὗτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ συμβάντος τούτου νὰ ἦσαν ἄπλοι ἐπιδρομεῖς, μὴ ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν χώραν.

15. Τὸ κῦρος τῶν πληροφοριῶν τῶν Βιβλίων Θαυμάτων ἠθέλησαν νὰ ἀμφισβητήσουν ἐν μέρει μὲν ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος εἰς τὴν εἰδικὴν μελέτην του περὶ τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων τῆς Πελοποννήσου, γενικώτερον δὲ ὁ Κ. Σάθας εἰς τὰ «Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 619 τοῦ ΚΣΤ' τόμου (1955).

1. Migne, Patr. Graeca, τόμ. 116 στ. 1377.

au moyen âge» (Venise, IV, σελ. X, σημ. 2) ὅπου χαρακτηρίζει τὰ Βιβλία Θαυμάτων, ἔργον μεταγενέστερον, τοῦ 12ου αἰῶνος, συγγραφὴν ἀπλῶς μὲ σκοπὸν ἐποικοδομητικὸν τῶν θρησκευτικῶν συνειδήσεων. Σειρὰ ἐν τούτοις ἐπιγραφῶν καὶ μωσαϊκῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πολὺ παλαιότερων τοῦ 10ου αἰῶνος, βεβαιώνουν τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς διηγήσεως τῶν Βιβλίων Θαυμάτων¹. Ἐπίσης τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς διηγήσεως τῶν Βιβλίων Θαυμάτων πιστοποιεῖ καὶ βυζαντινὸν κιβωτίδιον ἐκ Θεσσαλονίκης ὅπου ὁ Ἅγιος Δημήτριος παριστάνεται ἀποκρούων τοὺς Ἀβάρους². Καὶ ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα μὲν τοῦ Σάθα περιττεῦει οἰαδήποτε συζήτησις κατόπιν τῶν ἐκτιθεμένων ἀνωτέρω. Ὡς πρὸς τὰς ἀμφισβητήσεις ὅμως τοῦ Παπαρρηγοπούλου νομίζω σκόπιμον νὰ παραθέσω τὰς παρατηρήσεις του, τὰς ὁποίας παρεμβάλλει ἐν ὑπόσημειῶσι εἰς τὴν ἀναφερομένην ἀνωτέρω μελέτην του:

«(83). Ἐν γένει φρονῶ ὅτι δέον νὰ μεταχειριζώμεθα μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ προσοχῆς τὰς ἐκκλησιαστικὰς μαρτυρίας. Ἰδίως δὲ πρέπει νὰ ἐπέχωμεν εἰς τοὺς λόγους τῶν Συναξαριστῶν. Ὁ σοφὸς Τάφελ ἔκαμε, νομίζω, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὲρ τὸ δέον χρῆσιν τῶν θαυμάτων τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. Οὕτω παρεδέχθη (σελ. LVIV κ. ἐπ. τῶν προλεγομένων) ὅτι ἡ πρώτη προσβολὴ τῶν Σλάβων κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐγένετο ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ βασιλέως, δηλαδὴ περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος, ἐνῶ ὁ ἀνώνυμος ἱστορικὸς τοῦ μεγαλομάρτυρος, εἰς τὸν ὁποῖον στηρίζεται, γράφει ἐν τῷ ἐβδόμῳ αἰῶνι καὶ διηγούμενος τὴν προσβολὴν ταύτην, προστίθῃσι, μετὰ ἄλλων, ὅτι ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ὄρας καθ' ἣν γράφει ἡ σύγκρουσις ἐπανελήφθη ἤδη δις καὶ τρις καὶ πλειστάκις. Ὁ Τάφελ ἀπορεῖ διὰ τοῦτο· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ φαντασία τοῦ Συναξαριστοῦ, καθ' ὑπερβολὴν ἐξαφθεῖσα, ἔστησε αὐτὴ τὰς παγίδας διὰ τῶν ὁποίων ἔμελλον νὰ ἐξελεγχθῶσι τὰ πλάσματα αὐτῆς. Δὲν λέγω ὅτι πρέπει νὰ παραβλέψωμεν ὀλωσδιόλου τὴν πηγὴν αὐτῆς τῆς ἱστορίας· ἀλλ' ὅταν, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἄλλα καὶ προστούτοις περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ψεύδους, εἶναι ἄτοπον νὰ ἐπιμένωμεν πιστεύοντες αὐτὴν»³.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐσφάλη ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Αἱ παγίδες περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὅτι συνέλαβον τὸν συγγραφέα τοῦ πρώτου Βιβλίου Θαυμάτων συνέλαβον αὐτὸν τὸν ἴδιον παρέχουσαι τὴν μαρτυρίαν ὅτι ἔστηρίχθη

1. Π. Ν. Παπαγεωργίου, Μνημεῖα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ λατρείας τοῦ Μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Δημητρίου, εἰς Byzant. Zeitschrift, XVIII, 1908, σελ. 321-381.

2. Α. Ξυγγοπούλου, Βυζαντινὸν κιβωτίδιον μετὰ παραστάσεων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1936, σελ. 124.

3. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Σλαυικαὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις ἐποικήσεις. Β'. Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγένετο ἡ πρώτη τῶν σλαυικῶν φυλῶν ἐποικήσις εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὰς Ἱστορικὰς Πραγματείας του, Ἀθῆναι 1858, σελ. 335. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς μελέτης ἐγένετο τῷ 1843.

εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ Τάφελ χωρὶς πιθανῶς νὰ συμβουλευθῆ τὸ κείμενον τοῦ Βιβλίου Θαυμάτων. Θὰ ἔβλεπεν ἐκεῖ εἰς τὴν διήγησιν τῆς πρώτης πολιορκίας ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀναφέρει «ὅτι ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν γράφει ἡ σύγκρουσις ἐπανελήφθη ἤδη δις καὶ τρις καὶ πλειστάκις». Ἀπλῶς παρεμβάλλει διήγησιν αὐτόπτου μάρτυρος, ὡς ἀποδεικνύει τὸ παρατιθέμενον κατωτέρω σχετικὸν ἀπόσπασμα :

«ἤκον τινες ἀναγγέλλοντες ὡς χάριτι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐδιώχθησαν οἱ πολέμιοι καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀφ' ἑωσφόρου δις καὶ τρις καὶ πλεονάκις συγκρούσαντες νικητὰς διὰ τῆς μνήμης αὐτοῦ τῆς νῦν παρ' ἡμῖν ἐπιτελουμένης τοὺς ἰδίους δούλους ἀνέδειξεν»¹.

Ἡ ὡς ἄνω παρερμηνεία τοῦ Tafel, θῦμα τῆς ὁποίας ἔπεσε καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος, δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐν σχέσει μὲ τὸ κείμενον τῶν Βιβλίων Θαυμάτων. Ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω παρερμηνείας τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ Laurent, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψε ὁ Pernice, εἰς ἀνάλογον σφάλμα ἔχει ὑποπέσει καὶ ὁ Tafali. Εἰς τὴν σελίδα 121 τῆς μελέτης του «Thessalonique des origines au XIV siècle», ἀναφερόμενος εἰς τὸν ρήγα τῶν Ρυγγῶν Περβοῦνδον, τὸν ἐμφανίζει, ἐκ κακῆς ἐρμηνείας προφανῶς τοῦ κειμένου, νὰ ἐπιχειρῆ καὶ νέαν ἀπόπειραν δραπετεύσεως, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης προσπαθείας του, καὶ τελικῶς νὰ ἐπιτυγχάνῃ². Τὸ δεῦτερον Βιβλίων Θαυμάτων ὅμως, ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὁμιλεῖ σαφῶς. Ὁ Περβοῦνδος κατόπιν δευτέρας ἀποπέρας του νὰ δραπετεύσῃ, προσάγεται εἰς δίκην, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ἐν τέλει καταδικάζεται εἰς θάνατον καὶ ἐκτελεῖται :

«Καὶ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ βουλῆς θεία, ὡς λέλεκται ἐνεργεῖα ἀποκαλυφθείσης τότε, καὶ τὸν ἑαυτοῦ καθ' ἑαυτοῦ θάνατον ἀπεσπάσατο, καὶ τὸ τέλος τῆς ἑαυτοῦ ἀπωλείας ἄξιον εἶρατο...»³.

V. Ἡ σλαβικὴ εἰσβολὴ τοῦ 623.

1. Μετὰ τὴν μακρὰν κριτικὴν ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν μὲ τὰ Βιβλία Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν καὶ τῶν εἰς αὐτὰ περιλαμβανομένων εἰδήσεων καθὼς καὶ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς ἀξιοπιστίας αὐτῶν, παραθέτομεν κατωτέρω ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ δευτέρου Βιβλίου Θαυμάτων ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐπὶ Ἡρακλείου τρίτην πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτῆς σλαβικὴν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος :

1. Migne, Patr. Graeca, τόμ. 116, στ. 1281.

2. «Il fut pris et ramené en prison : mais une nouvelle tentative fut couronnée de succès et lui donna la liberté définitive» σελ. 121.

3. Tougard, κρη. 75.

«Ἐγένετο τοίνυν, ὡς εἴρηται, ἐπὶ τῆς τοῦ ἐν ὀσίᾳ τῇ μνήμῃ ἐπισκοπῆς Ἰωάννου, τὸ τῶν Σκλαβίνων ἐπαρθῆναι ἔθνος, πλῆθος ἀπειρον συναχθὲν ἀπὸ τε τῶν Δρογουβιτῶν, Σαγουδατῶν, Βελεγεζητῶν, Βαιουνητῶν, Βερζητῶν, καὶ λοιπῶν ἐθνῶν, πρῶτως ἐφευρόντων ἐξ ἑνὸς ξύλου γλυπτὰς νῆας κατασκευάσαι, κατὰ θάλασσαν ὄπλισαμένους, καὶ πᾶσαν τὴν Θετταλίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἔτι μὲν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὴν Ἀχαΐαν πᾶσαν, τὴν τε Ἠπειρον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ μέρος τῆς Ἀσίας ἐκπορθῆσαι καὶ ἀοικήτους... πλείστας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ποιῆσαι, βουλευσασθαί τε ὀμαθυμαδὸν καὶ κατὰ τῆς εἰρημένης ἡμῶν φιλοχρίστου ταύτης πόλεως παρατάξασθαι, καὶ ταύτην ὡς τὰς λοιπὰς ἐκπορθῆσαι· εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις ὁμογνώμονες γενόμενοι, ἃς περ κατεσκεύασαν ἐκ μονοδένδρων γλυπτὰς νῆας, ἀπείρους τὸν ἀριθμὸν ὑπαρχούσας, κατὰ τὸ πρὸς θάλατταν κατεστρατοπέδευσαν μέρος· τὸ δὲ λοιπὸν ἀναρίθμητον πλῆθος διὰ τε ἀνατολῆς, ἀρκτου καὶ δύσεως, δι' ὄλων τῶν μερῶν τὴν θεοφορούρητον ταύτην περικοιχῆσαι πόλιν μεθ' ἑαυτῶν ἐπιξύνους ἔχοντες τὰς ἑαυτῶν γενεὰς μετὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἀποσκευῆς, ὀφείλοντας ἐν τῇ πόλει μετὰ τὴν ἄλωσιν τούτους ἐγκαταστήσαι.

Καὶ ἦν τότε δάκρυα ποταμόρρειθρα ἐκχεόμενα καὶ οἰμωγαὶ τοῦ παντὸς τῆς πόλεως λαοῦ, ἐκ τῆς ἀκοῆς μόνης νεκρωθέντος, διὰ τὸ ἀκηκοέναι αὐτοὺς τὰς ἀφάτους τῶν πόλεων ἐκπορθήσεις καὶ τὰς γεγενημένας ἀπείρους κατασφαγὰς καὶ αἰχμαλωσίας καὶ ὅτι περ παντὶ πανταχοῦ ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν ἀπωλείᾳ εὐδοκιμήσαντας· ἄλλως τε δὲ μὴ ὑπολειφθῆναι πλοῖα τῶν ἐγχωρίων, ἢ ἐκ τῶν γεγενημένων πλησίον χώρων σεσῶσθαι, ἢ ὑπάρχειν πρὸς παραφυλακὴν τοῦ στομίου τοῦ ἐνταῦθα λιμένος· δειλίαν δὲ πλείω θέσθαι τοῖς πολιταῖς ἐκ τῶν ἀποφύγων Χριστιανῶν τῶν ἐν πείρᾳ τῆς αὐτῆς ἀνηλεοῦς παρατάξεως γεγενημένων αἰχμαλώτων»¹.

Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου, ἡ σλαβικὴ εἰσβολή, πιθανῶς συνδεδυασμένη μὲ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀβάρων εἶχε σαρώσει «τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰλλυρικοῦ» καὶ ἐπεξετάθη εἰς «πᾶσαν τὴν Θετταλίαν» τὰς περὶ αὐτὴν καὶ τὴν Ἑλλάδα νήσους, τὰς Κυκλάδας, τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν «Ἀχαΐαν πᾶσαν». Ἡ ἔκφρασις «Ἀχαΐαν πᾶσαν» προφανῶς δὲν ἔννοεῖ μόνην τὴν οὕτω καλουμένην περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου, ἐκτείνεται δὲ ἀσφαλῶς εἰς τὴν οὕτω κληθεῖσαν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀχαΐας ἢ ὁποία περιελάμβανε καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸ τμήμα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μέχρι Θεσσαλίας, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν Εὐβοίαν. Οὕτω, εἰς τὸ παρατεθὲν ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ἔχομεν πρώτην μνείαν σλαβικῆς εἰσβολῆς εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας περιλαμβανομένης καὶ τῆς Πελοποννήσου, δὲν διευκρινίζεται ὅμως ἐὰν ἡ εἰσβολὴ εἶχε παροδικὸν χαρακτῆρα ἢ ἐὰν οἱ Σλάβοι ἐγκατεστάθησαν

1. Migne, Patr. Graeca, τόμ. 116, στ. 1325, 1328.

εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως γνωρίζομεν ὅτι εἶχαν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Θεσσαλίαν¹. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ δευτέρου βιβλίου περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ἐπισκόπου Κυπριανοῦ τὸ ὁποῖον παρετέθη προγενεστέρως φαίνεται μᾶλλον ἐνισχύον τὴν γνώμην περὶ παροδικῆς εἰσβολῆς τῶν Σλάβων εἰς τὰς νοτίους ἑλληνικὰς χώρας παρὰ περὶ μονίμου ἐγκαταστάσεώς των εἰς αὐτάς, τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐνισχύει καὶ ἡ πληροφορία ὅτι εἶχαν ἀφήσει «ἀοικήτους... πλείστας πόλεις καὶ ἐπαρχίας» ἀσφαλῶς δὲ δὲν θὰ ἐγίνετο μνεῖα ἀοικήτων πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν ἐὰν εἶχαν ἐγκατασταθῆ αὐτοί. Πάντως ἐὰν ἠθέλαμεν δεχθῆ τὴν ἔκτοτε ἐγκατάστασιν σλαβικῶν ἀποικιῶν εἰς τὰς νοτίους ἑλληνικὰς χώρας, αὐταὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 7ου τουλάχιστον αἰῶνος πρέπει νὰ ἦσαν ἀρκετὰ ἀσθενεῖς ἀριθμητικῶς καὶ νὰ συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν ἀπόδοδον τοῦ χρόνου πρὸς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν, ὅπως π. χ. εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου δὲν ἄφησαν παρὰ ἐλάχιστα τοπωνύμια, διὰ τὴν ἀκρίβειαν 17 κατὰ τὸν Vasmer². Διαφορετικὴ ὑπῆρξε ἡ ἐξέλιξις εἰς ἄλλας περιοχάς, ὅπως π. χ. εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅπου αἱ ἐνδεχόμεναι ἀρχικαὶ ἀσθενεῖς ἐγκαταστάσεις τοῦ 7ου αἰῶνος ἐνισχύθησαν διὰ νέων ἐποικήσεων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 8ου.

Πάντως, προκειμένου καὶ περὶ τῆς Πελοποννήσου, ὑπάρχουν ρητὰ μαρτυρία ἀποκλείουσαι τὴν ὀλοσχερῆ αὐτῆς κατάληψιν ὑπὸ τῶν Σλάβων ἢ Ἀβάρων, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Fallmerayer στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Γ' καὶ τοῦ Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας.

Κατὰ τὸν Le Quien³ κατὰ τὴν 6ην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τοῦ 680 παρίσταντο καὶ προσυπέγραψαν «Στέφανος ἐλέφ Θεοῦ Ἐπίσκοπος Κορίνθου καὶ ληγάτος τοῦ Ἀποστολικοῦ Θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης», «Ἰωάννης ἐλέφ Θεοῦ Ἐπίσκοπος Ἄργους» καὶ «Θεοδόσιος ἐλέφ Θεοῦ Ἐπίσκοπος τῆς Λακεδαιμονίων πόλεως». Ἡ ὑπαρξις τῶν ἐπισκοπῶν Κορίνθου, Ἄργους καὶ Λακεδαίμονος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 7ου αἰῶνος ἀποκλείει τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατάληψιν ὑπὸ τῶν Σλάβων τῶν πόλεων τούτων.

Ἐξ ἄλλου, εἰς τὸ τακτικὸν τοῦ Παρισινοῦ κώδικος 1555 A, γραφὲν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐπομένου αἰῶνος καὶ κατὰ τινὰ γνώμην μεταξὺ τῶν ἐτῶν 733 καὶ 740, ἀναφέρονται τριᾶκοντα δύο ἐπισκοπαὶ ἀνήκουσαι εἰς τὴν μητροπόλιν Κορίνθου καὶ τὰς αὐτοκεφάλους ἀρχιεπισκοπὰς τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Ἀρκαδίας⁴. Ἡ μέχρι τότε διατήρησις τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν αἱ ὁποῖαι μάλιστα κρατοῦν καὶ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν πόλεων, αὐτούσια ἢ καὶ ἡλ-

1. Βλέπε ἀνωτέρω τὴν διὰ θαλάσσης ἀποστολὴν τῶν θεσσαλονικέων πρὸς τοὺς Βελεγεζίτας Σλάβους τῆς Θεσσαλίας πρὸς προμήθειαν τροφίμων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πέμπτης πολιορκίας.

2. Die Slaven in Griechenland, σελ. 317.

3. Oriens Christianus, II, στ. 162, 183, 189.

4. Γ. Κονιδάρη, Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν, σελ. 104. Βλέπε καὶ Ζακυθηνοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, σελ. 44, 45.

λοιωμένα χωρὶς ὅμως ἴχνος σλαβικῆς ἐπιδράσεως, μαρτυρεῖ ἐπιπροσθέτως ὅτι ἀποκλείεται καὶ μέχρι τῆς τρίτης ἢ τετάρτης δεκαετίας τοῦ 8ου αἰῶνος τουλάχιστον, τὸ ἐνδεχόμενον ὄλοσχεροῦς καταλήψεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Σλάβων.

VI. Σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἄμυνα τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 622 μέχρι τοῦ 10ου αἰῶνος.

1. Μετὰ τὴν σλαβικὴν εἰσβολὴν τοῦ 623, τὴν ἐν συνεχείᾳ ταύτης τρίτην καὶ τετάρτην πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ τὴν μνημονευομένην ὑπὸ τῶν χρονογράφων συμμετοχὴν τῶν Σλάβων μετὰ τὰ μονόξυλά των εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 626, ἡ ἐπομένη κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν μνεία τῶν Σλάβων εἶναι ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, ἐκστρατεία τοῦ Κωνσταντῆ κατὰ τῶν Σκλαβηνῶν τῆς Μακεδονίας, λαβοῦσα χώραν κατὰ τὸ 656/657 καὶ ἀκολουθεῖ ἢ περὶ τὸ 685/686 καὶ 686/687 τοποθετουμένη πέμπτη πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχε συντελεσθῆ ἤδη ἡ ἐγκατάστασις τῶν Σλάβων εἰς τὴν μακεδονικὴν ὑπαιθρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ταύτην ἀκολουθεῖ ἢ κατὰ τὸ 687/688 ἐκστρατεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' κατὰ τῶν Σκλαβηνῶν τῆς Μακεδονίας, — μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Θεοφάνους — καὶ μετὰ τὴν ἦτταν τῶν Σλάβων μετοίκησις μέρους αὐτῶν εἰς τὸ μικρασιατικὸν θέμα τοῦ Ὀψικίου. Εἰς τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν ἀναφέρεται ἡ πληροφορία τοῦ δευτέρου Βιβλίου Θαυμάτων ἢ περιλαμβανομένη εἰς τὴν διήγησιν τῆς συλλήψεως καὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐπισκόπου Κυπριανοῦ, περὶ παρουσίας Σλάβων ἐπιδρομῶν εἰς Ἑλλάδα.

2. Κατὰ τὸν ἐπακολουθοῦντα ὄγδοον αἰῶνα πυκνώνονται αἱ πληροφορίες περὶ παρουσίας Σλάβων εἰς Ἑλλάδα. Τὸ γνωστὸν ὁδοιπορικὸν τῆς ἀποδημίας τοῦ Ἁγίου Βιλλιβάρδου (Willibard) ἐπισκόπου τῆς Eichstaedt εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους, λαβούσης χώραν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 723-728, ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς περὶ Μονεμβασίας, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ὡς εὐρισκομένην εἰς χώραν σλαβικὴν καὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν οὕτω τὴν πρώτην κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν μνείαν:

«... Venerunt Saracusam urbem in ipsa regione et inde navigantes venerunt ultra mare Adria ad urbem Monofasiam in Sclavinia terrae'.

Ἡθέλησαν νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς μαρτυρίας ταύτης, προβάλλοντες τὴν γεωγραφικὴν ἄγνοιαν τῆς μοναχῆς συγγραφέως τοῦ ὁδοι-

1. Vitae Willibardi et Wynnebaldi, auctore Santimoniali Heidenheimensi ἐν Pertz, Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, τόμ. 15, σελ. 93. Βλέπε καὶ μελέτην τοῦ Vasiliev, «Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι», εἰς Vizant. Vremennik, 1898, σελ. 415, ὁπόθεν καὶ παραλαμβάνω.

πορικοῦ—κοτὰ τὸν Ηορί, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, μετάφρασις Ζαμβάλδη, σελ. 57, αὕτη τοποθετεῖ τὴν Τύρον καὶ Σιδόνα εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν,—καὶ ὑποστηρίζοντες ὅτι ἡ μνεία τῆς Sclavinia terra δὲν ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν Πελοπόννησον ἀλλ' ἐννοεῖ γενικῶς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἢ δυτικὴ παραλία τῆς ὁποίας ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἕξ Ἰταλίας παραπλέοντας τὴν Ἀδριατικὴν ὡς χώρα σλαβικὴ. Αἱ ὡς ἄνω ἀντιρροήσεις εὐσταθοῦν βεβαίως ἐν μέρει, νομίζω ὅμως ὅτι ἐξετάζοντες ἀμερολήπτως τὰ ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς μιᾶς ἐκδοχῆς καὶ τῆς ἄλλης καὶ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἄλλας προγενεστέραις μαρτυρίας, τοῦ δευτέρου Βιβλίου Θαυμάτων καὶ τοῦ Σύρου Θωμᾶ τοῦ ἕξ Ἑμέσεως περὶ καθόδου Σλάβων μέχρι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν (ἐπιδρομὴ τοῦ 623, σύλληψις τοῦ ἐπισκόπου Κυπριανοῦ ὑπὸ τῶν Σλάβων ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας), πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πιθανότερον ὅτι ἡ μνεία τῆς Sclavinia terra ὑπὸ τοῦ ὀδοπορικοῦ ἐννοεῖ πράγματι τὴν ἔκτοτε ὑπαρξιν σλαβικῶν ἐποικήσεων εἰς τὴν περὶ τὴν Μονεμβασίαν πελοποννησιακὴν χώραν.

3. Μεταγενεστέραις μαρτυρία τοῦ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ζήσαντος ἑστεμμένου συγγραφέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τοποθετεῖ περὶ τὸ 746, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς λοιμικῆς νόσου, τὴν πρόσκαιρον ἐπικράτησιν εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Πελοποννήσου τῶν Σλάβων, χωρὶς ὅμως ἡ μαρτυρία αὕτη νὰ δύναται νὰ ἀποκλείσῃ καὶ τὴν προγενεστέραις ἐκεῖ ὑπαρξιν ἀραιῶν σλαβικῶν ἀποικήσεων. Ὁ ἑστεμμένος ἱστορικὸς ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς :

«Ἐσθλαβῶθη δὲ πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος, ὅτε ὁ λοιμικὸς θάνατος πᾶσαν ἐβόσκητο τὴν οἰκουμένην, ὀτηνίκα Κωνσταντῖνος ὁ τῆς κοπρίας ἐπώνυμος τὰ σκῆπτρα τῆς τῶν Ῥωμαίων διεῖπε ἀρχῆς, ὥστε τινὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου, μέγα φρονοῦντα ἐπὶ τῇ αὐτοῦ εὐγενείᾳ, ἵνα μὴ λέγω δυσγενείᾳ, Εὐφῆμιον ἐκείνον τὸν περιβόητον γραμματικὸν ἀποσκῶψαι εἰς αὐτὸν τουτοῖ τὸ θρυλούμενον ἱαμβεῖον «γαρασδοειδῆς ὄψις ἐσθλαβωμένη». Ἦν δὲ οὗτος Νικῆτας ὁ κηδεύσας ἐπὶ θυγατρὶ Σοφίᾳ Χριστόφορον τὸν υἱὸν τοῦ καλοῦ Ῥωμανοῦ καὶ ἀγαθοῦ βασιλέως»¹.

Ἡ ἐννοια τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπλάσματος εἶναι σαφῆς. Μὲ τὴν φράσιν «πᾶσα ἡ χώρα» ἐννοεῖ προφανῶς τὴν ὑπαιθρον, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ χωρίον τοῦ Εὐνάπιου, ὅπου εἰς παρομοίαν περίπτωσιν γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως «χώρα» μὲ τὴν ἰδίαν ὡς ἄνω ἐννοίαν². Ὡς πρὸς τὴν ἐννοίαν τέλος τοῦ «ἐσθλαβῶθη ... καὶ γέγονε βάρβαρος» καὶ τοῦ «γαρασδοειδῆς ὄψις

1. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἔκδ. Βόννης, III, σελ. 53 κ. ἑ.

2. «Πόλεις γοῦν εὐαρίθμητοι καὶ ὀλίγοι τινες διεσώθησαν καὶ ἔτι σώζονται τεῶν ἐνεκεν καὶ οἰκοδομημάτων ἢ δὲ χώρα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπανέλονται καὶ ἔστιν ἀοίκητον καὶ ἄβατον διὰ τὸν πόλεμον». Εὐνάπιος, Excerpta ἔκδ. Βόννης, σελ. 52, βλέπε καὶ Tafrahi, Thessalonique des origines au XIV siècle, σελ. 97, ἐν ὑποσημειώσει, ὁπόθεν παραλαμβάνω.

ἐσθλαβωμένη», νομίζω ὅτι ἀπὸ συσχέτισιν καὶ τῶν δύο φράσεων αὕτη προκύπτει σαφῆς καὶ ὑπονοεῖ, ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, τὸ *ἐξεσλαβώθη* καὶ τὸ *ἐσλαβισμένος* καὶ οὐχὶ τὸ *ἐσκλαβώθη*, *ὑπετάγη* καὶ τὸ *σλαβικὴ*, *δουλική*, ὡς ἠθέλησαν τινὲς νὰ διείδουν ἀπὸ ὑπερβάλλοντα ζῆλον νὰ ἀποσεύσουν τὸν σλαβικὸν ρῦπον. Συνολικῶς ἐκ τοῦ χωρίου προκύπτει ὅχι ὅτι ἡ Πελοπόννησος ὑπετάγη εἰς τοὺς Σλάβους, ἀλλ' ὅτι ἐξεσλαβίσθη καὶ ἔγινε βάρβαρος ἢ ὑπαιθρος χώρα αὐτῆς καὶ ὅτι ἡ ὄψις τοῦ συμπεθέρου τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ἦτο ὁμοία μὲ τὴν ὄψιν σλάβου, ἔμοιαζε μὲ *σλαβόμουτρο*, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν¹.

Τὸ κῦρος καὶ ἡ ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας λόγῳ τῆς θέσεως τοῦ συγγραφέως, δυναμένου νὰ ἔχη εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ ἀρχεῖον τῆς αὐτοκρατορίας, εἶναι ἀδιάσειστα, παρὰ τὰς διαφαινομένας ἐνιαχοῦ τοῦ ἔργου τοῦ ἀδυναμίας, κυρίως ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν πηγῶν, πληροφορίας τῶν ὁποίων ἀναγομένας εἰς παρελθόντας αἰῶνας μεταφέρει ἀβασανίστως εἰς τὴν ἐποχὴν του. Ἐχων ὑπ' ὄψιν του προφανῶς τὰ μειονεκτήματα ταῦτα τοῦ συγγραφέως ὁ καθηγητῆς Στίλπων Κυριακίδης² ἠθέλησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀξιοπιστίαν καὶ τῆς πληροφορίας ταύτης. Δέχεται μὲν τὴν χρονολογίαν τοῦ σλαβικοῦ ἀποικισμού, ἀμφισβητεῖ ὅμως τὴν ἀκριβείαν καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ἐσλαβισμού τῆς Πελοποννήσου, χαρακτηρίζων τὴν ὅλην κίνησιν ὡς *κακεν-*

1. Ἡ μαρτυρία τοῦ Πορφυρογενήτου δέον νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἐν συσχέτισει πρὸς τὴν ἀκόλουθον πληροφορίαν τοῦ Θεοφάνους, ἀναγομένην εἰς τὸ ἔτος 6247 τῆς ἀντιοχικῆς χρονολογίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδή τὸ 754/755 ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ:

«Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ πόλει ὀλιγοθέντων τῶν οἰκητόρων αὐτῆς ἐκ τοῦ θανατικοῦ, ἤνεγκεν συμφαιμίλους ἐκ τῶν νήσων καὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν κατοικῶν μερῶν καὶ ἐποίησεν κατοικῆσαι τὴν πόλιν καὶ κατεπύκνωσεν αὐτήν» (Θεοφάνης, ἔκδ. Βόννης, σελ. 66).

Βάσει τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων εἰδήσεων — ὁ λοιμὸς ὡς ἀναφέρεται κατωτέρω ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 745/746 καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν πληθυσμῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸ ἔτος 754/755 — θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ἢ ἀποψις ὅτι εἰς τὴν θρυλλουμένην σλαβικὴν ἐπικράτησιν συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ ἀραιώσις τῶν παλαιῶν κατοίκων, λόγῳ τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὑπολειφθέντος μετὰ τὸν λοιμὸν ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, πρὸς πύκνωσιν τῶν κατοίκων τῆς τελευταίας ἀποδεκατισθέντων ὡσαύτως ἐκ τοῦ λοιμοῦ.

Ἄνάλογον ἀποψιν πρὸς τὴν διατυπωμένην ἀνωτέρω ὑπόθεσιν ὑπεστήριξε καὶ ὁ Ἄμαντος εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Α', σελ. 363, τονίσας ὅμως ὅτι «Καὶ χωρὶς τὸν λοιμὸν θὰ κατέβαιναν οὗτοι. Δὲν ἔφερε τοὺς Σλάβους εἰς Ἑλλάδα οὔτε ὁ λοιμὸς οὔτε ἡ μεταφορὰ κατοίκων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀραιώσις τοῦ πληθυσμοῦ». Ἡ ἀνωτέρω ἀποψις τοῦ Ἄμαντου εἶναι ἐνδεχομένως ὀρθή, πάντως ὅμως ἡ μεταφορὰ τμήματος τῶν Ἑλλήνων κατοίκων εἰς Κωνσταντινούπολιν συνετέλεσεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν πρόσκαιρον ἐπικράτησιν τῶν Σλάβων εἰς περιοχὰς τινὰς τῆς Πελοποννήσου.

2. Στίλπωνος Κυριακίδης, Βυζαντιναὶ Μελέται IV, Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ, Θεσσαλονίκη, 1947, σελ. 15 - 17.

τρεχῆ καὶ μικρόψυχον αὐλικὴν κακολογίαν «κατὰ τῶν ἐπὶ εὐγενείᾳ καυχομένων ἐπαρχιωτῶν» καὶ τονίζων ἐν συμπεράσματι ὅτι «ὑπὸ τοιούτους ὅμως ὄρους τὸ χωρίον ἔχει πολὺ περιορισμένην σημασίαν διὰ τὴν σθλάβωσιν τῆς Πελοποννήσου, δηλαδὴ ἀποτελεῖ μὲν τεκμήριον τῆς καὶ ἄλλοθεν γνωστῆς παρουσίας Σλάβων ἐν Πελοποννήσῳ, ὄχι ὅμως καὶ τῆς πλήρους τῆς χώρας σθλαβώσεως». Νομίζω ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι δυνατόν μὲν νὰ εἶναι ἀκριβὴς ὁ διδόμενος παρὰ τοῦ Κυριακίδου χαρακτηρισμὸς τῆς ὅλης εἰδήσεως ὡς αὐλικῆς κακολογίας, οὐχ ἦττον ὅμως ἐκ τῆς ὅλης μαρτυρίας προκύπτει ὄχι ἀπλῶς ἡ παρουσία Σλάβων ἐν Πελοποννήσῳ ἀλλὰ καὶ εἰς ἱκανὸν μέρος τῆς χώρας προσωρινὴ ἔστω ἐπικράτησις αὐτῶν ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ καὶ πιστευτὴ ἡ κατὰ τῶν Πελοποννησίων δυσφήμισις ἐπὶ σλαβικῆ καταγωγῆ.

Μένουν δύο εἰσέτι σημεῖα πρὸς διευκρίνισιν ἐν σχέσει μὲ τὴν εἶδησιν τοῦ Πορφυρογενήτου. Ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τοῦ σλαβικοῦ ἀποικισμοῦ καὶ ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τοῦ ἀποικισμοῦ αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν, εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Πορφυρογενήτος τοποθετεῖ τὴν πυκνὴν σλαβικὴν ἀποίκησιν τῆς ὑπαίθρου ἢ τὴν σθλάβωσιν αὐτῆς, κατὰ τὰ γραφόμενά του, εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς λοιμικῆς νόσου ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε'. Ἡ λοιμικὴ αὕτη νόσος, κατὰ τὸν Θεοφάνην, ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ ἰδ' ἔτος τῆς Ἰνδικτιῶνος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 745 μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 746¹. Κατὰ συνέπειαν κατὰ τὸ ὡς ἄνω ἔτος δέον νὰ τεθῆ καὶ ἡ σλαβικὴ ἀποίκησις.

Ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, ἂν πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἐποικισμοῦ εἴτε περὶ καθόδου πολεμικῆς ἢ εἰρηνικῆς, νομίζω, δεχόμενος ὡς πρὸς τοῦτο τὴν γνώμην τοῦ Κυριακίδου ὅτι ἀληθεύει τὸ τελευταῖον. Ὡς παρατηρεῖ οὗτος ὀρθῶς, «... ἂν μὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐποικισμοῦ, ἐνεργηθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἢ περὶ πολεμικῆς εἰσβολῆς, πιθανώτατα θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν μνεῖαν τινὰ εἰς τὰς πηγὰς, ἐὰν δὲ περὶ εἰρηνικῆς διεισδύσεως, αἱ μὲν πηγαὶ θὰ ἐσιώπων, ὅπως καὶ σιωποῦν, μόνον δὲ ἢ προφορικῆ παραδόσει θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σώσῃ τὸ γεγονός ἀπὸ τῆς λήθης»². Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ κατ' ἀρχὴν εἰρηνικὴ καθόδος καὶ διεισδύσις δὲν ἀποκλείει τὴν ἐπὶ μέρους χρῆσιν τῆς βίας καὶ σύγκρουσιν πρὸς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, εἰς ἀνακυπτούσας ἐκάστοτε περιπτώσεις ἀντιθέσεως συμφερόντων.

4. Ἄλλωστε περὶ τούτου μᾶς πείθει καὶ ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων γνωστὴ ἱστορία τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων καὶ ἐπαναστάσεων τῶν Σλάβων τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ 10ου. Εἰκοσιπέντε ἔτη μετὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη ἐκστρατεῖαν τοῦ

1. «Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει λοιμώδης θάνατος ἀπὸ Σικελίας καὶ Καλαβρίας ἀρξάμενος οἷόν τι πῦρ ἐπιανεμόμενον ἐπὶ τὴν Μονεμβασιαν καὶ Ἑλλάδα καὶ τὰς παρακειμένας νήσους ἦλθε δι' ὅλης τῆς ἰδ' Ἰνδικτιῶνος...». Θεοφάνης, ἐκδ. Βόννης, σελ. 651.

2. Κυριακίδου, αὐτόθι, σελ. 15 - 16.

757/758 Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄. κατὰ τῶν Σκλαβηγιῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τριανταεπτὰ ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον κάθοδον, λαμβάνει χώραν κατὰ τὸ 782/783, ἐπὶ Κωνσταντίνου ΣΤ΄. καὶ Εἰρήνης ἡ μνημονευομένη παρὰ τοῦ Θεοφάνους ἐκστρατεία τοῦ Σταυρακίου ἐναντίον τῶν Σλάβων τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Μετὰ εἴκοσι δύο ἔτη, κατὰ τὸ 805/806, ἐπὶ αὐτοκράτορος Νικηφόρου ἀκολουθεῖ ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀποστασία τῶν Σλάβων καὶ πολιορκία ὑπ' αὐτῶν τῶν Πατρῶν. Μὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα σχετίζεται ἡ χρησιμοποιοηθεῖσα παρὰ τοῦ Fallmerayer περίφημος ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Νικολάου τοῦ Γ΄. πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνόν, καθὼς καὶ τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας μὲ τὴν μελέτην τῶν ὁποίων θὰ ἀσχοληθῶ κατωτέρω.

Δύο εἰσέτι ἀνταρσῖαι τῶν Σλάβων τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὴν ἐπὶ Νικηφόρου τοιαύτην, περὶ τῶν ὁποίων μᾶς παρέχει ἐπίσης πληροφορίας ὁ Πορφυρογεννήτος, ἀκολουθοῦν, ἡ πρώτη ἐπὶ Θεοφίλου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ Μιχαήλ, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος, καὶ ἡ ἄλλη ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου. Ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἀναφέρεται ὡσαύτως, ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη, καὶ νέα σλαβικὴ ἐπιδρομὴ εἰς Πελοπόννησον, τοῦ Τσάρου τῆς Βουλγαρίας Συμεών, μνημονεύεται δὲ καὶ ἑτέρα ἐπιδρομὴ, ἐπὶ Τσάρου Σαμουήλ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου.

Εἰς τὴν πρώτην, τὴν ἐπὶ Συμεών ἐπιδρομὴν, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Βέης¹ ἀνάγεται ἡ εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἐπισκόπου Ἁργους μνημονευομένη βαρβαρική εἰς Πελοπόννησον ἐπιδρομὴ². Εἰς τὴν ἐπὶ Σαμουήλ ἐπιδρομὴν ἀναφέρεται χωρίον τοῦ Κεδρηνοῦ³, παρατιθέμενον παρὰ τοῦ Jirecek καὶ τοῦ Tafrafi⁴ καὶ μνημονεῦον ἐπιδρομὴν εἰς Πελοπόννησον⁵.

5. Τὰ ὀνόματα τῶν Σλαβικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι κατήλθον μέχρι Πελοποννήσου, δὲν μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐν τῷ συνόλῳ. Δύο μόνον ἔξ αὐτῶν, τῶν

1. N. A. Βέης, Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν τζάρον Συμεών καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Ἀρέθᾳ Καισαρείας, εἰς Ἑλληνικά, τόμος 1, 1928, σελ. 350, βλέπε καὶ Ζακυθνοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, σελ. 54 ὑποσημείωσις 4.

2. «Τῶν βαρβάρων μετὰ μικρὸν κατασχόντων τὴν νῆσον ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τρισί, καὶ πλείους διεργασαμένων καὶ πάντα ληϊσαμένων τὰ αὐτῆς καὶ πεδίον ἀποφηνάντων ἀφανισμοῦ, ὡς μὴδ' ἔτι τῆς παλαιᾶς εὐδαιμονίας ἔχνη ἐκεῖσε ὄραν ἢ τῆς τῶν τότε ἀνθρώπων εὐταξίας καὶ καταστάσεως». Ζακυθνό·, αὐτόθι, σελ. 54.

3. Κεδρηνός, ἔκδοσις Βόννης, II, σελ. 435 - 436

4. Thessalonique des origines au XIV siècle, σελ. 159, σημ. 2.

5. «Τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων ταῖς πρὸς τὸν Σκληρὸν μάχαις ἀσχολουμένων ἀδείας τυχόν, κατέδραμε πᾶσαν τὴν ἐσπέραν, οὐ μόνον Θράκην καὶ Μακεδονίαν, καὶ τὰ τῆ Θετταλονική πρόσχωρα, ἀλλὰ καὶ Θετταλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον». Tafrafi, αὐτόθι, σελ. 159, σημ. 2.

Μηλιγγῶν καὶ Ἐξεριτῶν, μᾶς διέσωσαν ὁ Πορφυρογέννητος καὶ αἱ μεταγενέστεραι πηγαί. Τὴν Σλαβικὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος τῆς πρώτης τῶν φυλῶν τούτων ἠμφεσβήτησαν οἱ εἰδικοί σλαβολόγοι, ἀπέκλεισε δὲ καὶ ὁ Vasmer. Τὴν ἐτυμολόγησιν τοῦ ὀνόματος τούτου ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐπεχείρησε ὁ καθηγητὴς Κουγέας εἰς ἀνακοίνωσίν του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, συσχετίσας αὐτὸ πρὸς τὸ μέλι, μελιγγόνι καὶ ὑποστηρίζας ἐν τέλει ὅτι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν σλαβικὴν αὐτὴν φυλὴν ὠνομάσθησαν οὕτω ὡς ἔχοντες τὸ χρῶμα τοῦ μέλιτος, ὡς μελαφοί. Εἰς τὴν ὡς ἄνω γνώμην ἀντετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀμάντου ὅτι λαοὶ Οὐννοταταρικοὶ θὰ ἦτο δυνατόν ἴσως νὰ ἀποκληθῶν μελαφοὶ οὐχὶ ὅμως καὶ οἱ Σλάβοι, οἱ ὅποιοι εἶναι μᾶλλον ξανθοὶ καὶ ἐν τέλει ἔγινεν προσπάθεια ὑπ' αὐτοῦ συσχετίσεως τῶν Μελιγγῶν πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου μνημονευομένους Ἀφρικοὺς κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους συνδέει τὴν ὑπὸ τοῦ βιογράφου τοῦ ὀσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε ἀποδιδομένην εἰς τοὺς Μηλιγγοὺς ἐπωνυμίαν τῶν Ἀθρικῶν. Κατὰ τὸν Ἀμαντον δὲν πρόκειται περὶ Σλάβων ἀλλὰ περὶ Ἀφρικανῶν ὡς τοιοῦτοι δὲ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἦσαν μελαφοὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκλήθησαν οὕτω. Εἰς ταῦτα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιταχθῆ ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοπωνυμῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ τὴν Ἠπειρον—Μελίγγοβα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τριχωνίδος, Μελιγγοὺς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἰωαννίνων—ἀποκλείει ὀλοσχερῶς τὴν συσχέτισιν αὐτήν, ἀντιθέτως δὲ ὑπεμφαίνει τὴν ἀκολουθηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Σλάβων ὁδὸν κατὰ τὴν καθόδον των εἰς Πελοπόννησον, ἐξηγοῦσα καὶ τὴν εἰς τὸ δυτικὸν κυρίως τμήμα αὐτῆς ἐξάπλωσίν των, κατὰ τὰς πηγὰς. Ἄλλωστε καὶ αἱ τελευταῖαι αὗται ὁμιλοῦν σαφῶς περὶ τῶν Μηλιγγῶν, ὡς φυλῆς σλαβικῆς, ὅπως δὲ καὶ δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῆ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἢ ἱκανότης νὰ διακρίνουν τοὺς Σλάβους καὶ γενικῶς τοὺς βορείους λαοὺς ἀπὸ τοὺς Ἀραβας καὶ τοὺς Ἀφρικανούς. Εἰς τὰ ἀνωτέρω θὰ ἦτο δυνατὴ ἴσως μόνον ἢ προσθήκη ὅτι ἐπρόκειτο πιθανῶς ὄχι περὶ καθαρῶν Σλάβων ἀλλ' ἐνδεχομένως περὶ οὐννοταταρικῆς τινος φυλῆς ἢ ὁποία εἶχε κατέλθει ὁμοῦ μετὰ τῶν Σλάβων καὶ ἐκσλαβισθῆ γλωσσικῶς. Τοιοῦτον παράδειγμα λαοῦ οὐννοταταρικοῦ ἐκσλαβισθέντος γλωσσικῶς μᾶς παρέχουν οἱ Βούλγαροι, κατὰ τὸν Vasmer δὲ ὁμοίως καὶ τὸ ὄνομα τῆς σλαβικῆς φυλῆς τῶν Σαγουδατῶν δέον νὰ συναφθῆ πρὸς τουρκοταταρικὸν ἔτυμον. Ἐὰν ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμβαίνει ἀνάλογόν τι, ἠθέλομεν δὲ δεχθῆ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κουγέα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐτυμολόγησιν τοῦ ὀνόματος τῶν Μηλιγγῶν, ἢ ὀνομασία αὕτη ἐδόθη εἰς αὐτοὺς πρὸ τῆς καθόδου των εἰς Πελοπόννησον, πιθανῶς εἰς τὴν Ἠπειρον, ἐπρόκειτο δὲ πιθανῶς περὶ ἀβαρικῆς τινος φυλῆς, ἐκσλαβισθείσης γλωσσικῶς, εἰς τὴν ὁποίαν λόγῳ τοῦ σκοτεινοῦ της χρώματος ἤρθεξεν ἢ ὀνομασία Μελιγγοί, εἰς αὐτήν δὲ ἴσως καὶ νὰ ὀφείλεται καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ Ἀβαρίνου, τὴν ὁποίαν πρέπει ἐπίσης νὰ συσχετίσωμεν πρὸς τοπωνυ-

μίας ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης διασωθείσας ὡσαύτως εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον—Ἀβαρῖκος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τριχωνίδος, Ἀβαρῖκος ἐπίσης εἰς τὴν Ἡπειρον πλησίον τοῦ Σουλίου ἐπὶ τῶν ὁρέων Βογορίτσα.—Ἐὰν ἐγίνετο δεκτὴ ἢ ὡς ἄνω συσχέτισις τῶν Μηλιγγῶν πρὸς τοὺς Ἀβάρους καὶ τὸ Ἀβαρίνον—Ἀβαρῖκον, θὰ ἦτο δυνατόν ἴσως καὶ οἱ μνημονευόμενοι ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἀφρικοί καὶ οἱ Ἀθρικοί τοῦ βίου τοῦ ὀσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε νὰ διορθωθοῦν εἰς Ἀφρικούς, ὀνομασίαν ἢ ὁποία πλησιάζει πρὸς τοὺς Ὀμβρους, Ὀμπρους, ἑτέραν ὀνομασίαν τῶν Ἀβάρων, διδομένην εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Σλάβων.

Ἡ ἑτέρα σλαβικὴ φυλὴ τῆς Πελοποννήσου οἱ Ἐξερίται ἢ Νεζερίται ἐτυμολογοῦνται ἐκ τοῦ σλαβικοῦ νεζέρο, δηλαδὴ λίμνη, τέναγος. Τοπωνυμία Ἐξερός εἶναι γνωστὴ εἰς δύο περιοχὰς τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρυτῶν—Νεζερά ἢ Νεζεροχώρια—καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου Ἐλους—Ἐξερός—ἀνάλογα δὲ τοπωνύμια ὑπάρχουν εἰς τὴν Θεσσαλίαν—Ἐξερός ἢ Νεζερός ὀνομάζεται ἢ λίμνη Ἀσκουρὶς καὶ ὁμώνυμον χωρίον τῆς ἐπαρχίας Τυρνάβου. Οἱ Ἐξερίται ἐνδεχομένως ὅπως καὶ οἱ Μηλιγγοὶ ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸ τῆς εἰς Πελοπόννησον καθόδου των.

Ἄλλο ὄνομα σλαβικῆς φυλῆς τῆς Πελοποννήσου, ὡς δύναται νὰ συναχθῆ ἔκ τοῦ σλαβικῆς προελεύσεως τοπωνυμίου Βελιγοστή, ὑπῆρξαν πιθανῶς οἱ Βελεγεζίται, φυλὴ γνωστὴ ὡς ἐγκατασταθεῖσα εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ λαβοῦσα μέρος εἰς τὴν τρίτην πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου δὲν ὑπῆρξαν πιθανῶς παρὰ ἀπόμοιρά τις τῶν Σλάβων τῶν ἐγκατασταθέντων εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 7ου αἰῶνος. Ἡ παρουσία τῶν τοπωνυμίων Μελίγγοβα, Μελιγγοῦς καὶ Ἀβαρῖκος εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ὑπεμφαίνει, ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη, τὴν ὁδὸν τὴν ἀκολουθηθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὴν καθόδόν των πρὸς Πελοπόννησον, ἢ ὑπόθεσις δὲ αὕτη ἐπιβεβαιοῦται ἐπιπροσθέτως καὶ ἐκ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἀντιθέτως σλαβικῶν τοπωνυμιῶν εἰς τὴν Ἀττικοβοιωτίαν ἢ ὁποία καὶ μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα ν' ἀποκλείσωμεν τὴν διὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καθόδον.

Αἱ περαιτέρω τύχαι καὶ περιπέτειαι τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατελθόντων Σλάβων μέχρι τῆς τελικῆς ἀφομοιώσεώς των ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐκτὸς τῶν εἰς Μακεδονίαν ἀπομεινάντων λειψάνων των, ἔχουν διερευνηθῆ μέχρι τοῦδε πλήρως, δὲν πρόκειται δὲ διὰ τοῦτο νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν εἰς τὴν μελέτην ταύτην.

VII. Ἀνακεφαλαίωσις καὶ σχέδιον τοῦ τελευταίου τμήματος τῆς μελέτης.

Ἡ μέχρι τοῦδε προσπάθειά μας ἐπεδίωξε, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγχρόνων πρὸς τὰ γεγονότα, κατὰ τὸ δυνατόν, πηγῶν, ν' ἀποδείξῃ θετικῶς τὴν ἀρχι-

κὴν θέσιν τῆς μελέτης περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς μορφῆς τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν. Τὴν ὡς ἄνω θέσιν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἤδη νὰ ἀποδείξωμεν καὶ ἀρνητικῶς, δεικνύοντες κυρίως τὴν πλάνην τῶν δύο κειμένων ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστήριξε ὁ Fallmerayer τὴν ἰδικήν του θέσιν, δηλαδὴ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Νικολάου καὶ τοῦ Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας. Ἡ ἀξιοπιστία τῶν ὡς ἄνω δύο κειμένων ἠμφεσβητήθη βεβαίως ἐπὶ τῇ θάσει διαφόρων ἐνδείξεων, προσεκομίσθησαν δὲ καὶ στοιχεῖα ἀποδεικνύοντα ἐν μέρει τὴν μὴ ἀκρίβειαν τῶν πληροφοριῶν τῶν κειμένων τούτων. Νομίζω ἀναγκαίαν καὶ τὴν ἐρμηνεῖαν τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ὑπέπεσαν οἱ συγγραφεῖς τῶν ὡς ἄνω παλαιῶν μεσαιωνικῶν κειμένων εἰς τὴν πλάνην των. Παρομοίαν ἐρμηνεῖαν ἐπεχείρησε ὁ Στίλπον Κυριακίδης ὑποστηρίξας τὴν ἐκ προθέσεως πλαστότητα τῶν εἰδήσεων, δὲν νομίζω ὅμως ὅτι τοῦτο εὐσταθεῖ. Τολμῶ νὰ ἐλπίζω ὅτι εἰς τὸ ὑπόλοιπον τῆς μελέτης παρέχονται στοιχεῖα τινα ἱκανὰ νὰ προωθήσουν τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ὡς ἄνω ἐρμηνεῖαν.

(Συνεχίζεται)